

dr Aleksander Wiater

Uniwersytet Wrocławski

Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Romańskiej

tel. (71) 375 27 48

e-mail: aleksander.wiater@uwr.edu.pl

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9771-9382>

POMIAR I OCENA SPRAWNOŚCI MÓWIENIA Z PERSPEKTYWY BADAŃ JĘZYKOZNAWSTWA STOSOWANEGO

ABSTRAKT

Artykuł ten odwołuje się do sposobów pomiaru i oceny sprawności mówienia i aktywności konwersacyjnej w języku drugim z perspektywy badań lingwistyki stosowanej. Autor przedstawia pokrótce specyfikę oceny wypowiedzi ustnych z punktu widzenia nauczyciela, egzaminatora i badacza. Skupia jednocześnie swoją uwagę na dwóch rodzajach ewaluacji: ilościowej i jakościowej, szeroko stosowanych w badaniach nad przyswajaniem pierwszego języka oraz, w mniejszym stopniu, w przyswajaniu drugiego języka. Wskazuje różne środki pozwalające na obiektywizację procesu ewaluacji sprawności mówienia oraz ocenia przydatność poszczególnych mierników do badań naukowych. Podkreśla przy tym, iż poszczególne techniki oraz mierniki sprawności mówienia powinny być dobierane przy uwzględnieniu szczegółowych celów badania.

Słowa kluczowe: ewaluacja, ocena, sprawność mówienia, badania naukowe językoznawstwa stosowanego, przyswajanie języka obcego

ABSTRACT

SPEAKING MEASURES AND EVALUATION FROM THE PERSPECTIVE OF APPLIED LINGUISTICS RESEARCH

The aim of this article is to present and discuss the potential of different measures of speaking and conversational activity in Second Language teaching from the perspective of Applied Linguistics Research. The author briefly presents the goals and the specificity of the evaluation of speech production from the viewpoint of the teacher, examiner and researcher. He focuses his attention on the two types of oral evaluation: quantitative and qualitative, widely used in studies on first language acquisition and, to a lesser extent, in Second Language Acquisition. He indicates various measures that can help to objectify the process of speech evaluation, and assesses the suitability of individual measures for scientific research. He emphasizes that particular techniques and speech efficiency measures should be selected, taking into account the specific objectives of the study.

Key words: evaluation, speaking measures, applied linguistics research, second language acquisition

1. Wstęp

Ocena sprawności mówienia w języku obcym (J2) jest ważnym elementem pracy nauczyciela, egzaminatora i badacza. Jest ona zbiorem procedur, za pomocą których ewaluuje się między innymi stopień biegłości językowej, skuteczność komunikacji, poziom interakcji, efektywność działań obejmujących mediację czy też negocjację. Każdy z wymienionych oceniających ewaluuje wypowiedź ustną w sposób jemu właściwy: nauczyciel bierze pod uwagę możliwości i potencjał ucznia, jego wkład, zaangażowanie, pracę, ale również poprawność językową, bogactwo słownictwa, wymowę, przepływ informacji czy wykonanie zadania. Innymi słowy, mierzy on efekty działań dydaktycznych prowadzonych w danej grupie odbiorców. W praktyce pedagogicznej zauważyć można, iż taka ocena ma często charakter holistyczny i oparta jest na wiedzy i doświadczeniu oceniającego. Nauczyciel może również, bardziej lub mniej świadomie, brać pod uwagę inne elementy afektywne i subiektywne, takie jak własna sympatia do ucznia, opinia o jego zaangażowaniu w przedmiot, różne osiągnięcia szkolne (tzw. „efekt aureoli”).

Inny charakter ma ewaluacja dokonywana przez egzaminatora, który posiłkując się ESOKJ¹ i wyróżnionymi w nim deskryptorami biegłości językowej, dokonuje oceny sumującej, syntetyzując w ten sposób umiejętności osoby egzaminowanej. Ten popularny i dążący do obiektywizacji system oceniania odwołuje się do certyfikacji umiejętności językowych i komunikacyjnych w celu formalnego uznania kompetencji posiadanych przez kandydata. W przypadku obydwu ewaluacji ważną rolę odgrywa niewątpliwie stanowisko oceniającego względem wagi popełnionych błędów, mających wpływ na efektywność i skuteczność porozumiewania się. Ponadto, ważną rolę odgrywają również przyjęte kryteria oceny oraz tzw. czynnik ludzki (np. zmęczenie, zniechęcenie, znużenie, uprzedzenia, warunki meteorologiczne, uwarunkowania kulturowe egzaminatorów²), powodujący niekiedy istotne różnice w ewaluacji performancji zdającego, co ma oczywisty wpływ na rzetelność samego procesu testowania mówienia. Z tego też powodu zaleca się włączanie do egzaminu ustnego wielu różnorodnych zadań, pozwalających na zaprezentowanie się z najlepszej strony kandydatom w różnym wieku, o zróżnicowanych uwarunkowaniach kulturowych i zainteresowaniach³. W celu wyeliminowania zjawiska subiektywności

¹ Zob. *Europejski system opisu kształcenia językowego*, Warszawa 2003.

² Problem ten dotyczy np. egzaminatorów narodowości francuskiej (skala ocen od 0 do 20), których doświadczenia szkolne powodują, iż nie stosują oni w swojej własnej praktyce pedagogicznej ocen bliskich górnej granicy punktów.

³ M. Gaszyńska-Magiera, A. Seretny, *Przewodnik dla autorów zadań do testów językowych*, Kraków 2004, s. 177.

tworzone są także szczegółowe tabele, w których wyróżnia się zasady przyznawania punktów w poszczególnych kryteriach. Przyjmuje się, że o ile dość łatwo jest ocenić podstawowe poziomy biegłości językowej, o tyle znacznie większą trudność sprawia ewaluacja osób z zaawansowaną znajomością J2. Stąd też stosowane na tych poziomach tabele oceniające są dużo bardziej szczegółowe. Praktyka egzaminacyjna pokazuje jednak, że mimo tych rozwiązań różnice w ocenie sprawności mówienia pozostają niejednokrotnie znaczące, o czym świadczą choćby badania prowadzone przez D. Douglasa⁴, które wykazały niewielkie relacje między wynikami testu sprawności mówienia a rzeczywistym użyciem J2 przez egzaminowanych kandydatów. Autor tych badań przypuszcza, iż jedną z przyczyn zaobserwowanych rozbieżności może być to, że oceniający są pod wpływem innych aspektów dyskursu, które nie mieszczą się w kryteriach i zastosowanych skalach ocen. W celu wyeliminowania wymienionych tu rozbieżności dokonywana jest więc ewaluacja zespołowa (np. przez dwóch wyszkolonych egzaminatorów)⁵ połączona z dyskusją, podczas której oceniający uzasadniają przyznane punkty w poszczególnych kryteriach.

Jeszcze inny charakter przyjmuje ocena sprawności mówienia w przypadku badań naukowych, kiedy to stosowane są szczegółowe, starannie wybrane i najbardziej trafne dla przedmiotu badań mierniki. Są one efektem próby standaryzacji, której celem jest obiektywna ocena sprawności mówienia. Badacz dąży zatem do wyeliminowania subiektywności i czynnika ludzkiego poprzez zastosowanie kryteriów naukowych i operacyjnych pozwalających na spójną i kompleksową odpowiedź na postawione pytanie badawcze. Przykładem takiego działania jest posłużenie się oceną jakościową wypowiedzi ustnej przy równoczesnym wykorzystaniu danych ilościowych⁶. Zastosowanie tej tzw. metody mieszanej wpływa na trafność i rzetelność prowadzonych badań empirycznych⁷.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest właśnie zaprezentowanie i próba oceny skuteczności najbardziej powszechnych mierników jakościowych i ilościowych używanych w badaniach językoznawstwa stosowanego w zakresie sprawności mówienia. Omówione wskaźniki odnoszą się w większości do wypowiedzi ustnych w języku pierwszym (J1), ale po ich przeanalizowaniu wydaje się, iż przynajmniej część z nich może także mieć zastosowanie w bada-

⁴ Cyt. za N. Iwashita, A. Brown, T. McNamara, S. O'Hagan, *Assessed Levels of Second Language Speaking Proficiency: How Distinct?*, „Applied Linguistics” 2008, vol. 29, nr 1, s. 27–28.

⁵ W przypadku egzaminów certyfikacyjnych z języka francuskiego DELF/DALF praktyka ta jest zalecana na poziomach A1-B1 i obowiązkowa od poziomu B2.

⁶ Badania takie prowadził A. Wiater, *Stimuler la parole à travers la peinture. L'entraînement à la créativité dans la perspective du développement de l'expression orale en langue étrangère*, Wrocław 2016.

⁷ O badaniach jakościowych, ilościowych i mieszanych oraz ich zaletach i wadach zob. Z. Dörnyei, *Research Methods in Applied Linguistics*, Oxford 2007, s. 24–47.

niach nad J2. Uwzględniają one bowiem wiele czynników wynikających z naturalnej komunikacji w języku ojczystym (J1), a same techniki badawcze odwołują się niejednokrotnie do wzorów matematycznych, wynikających z pewnej wizji zależności. Są one przy tym efektem standaryzacji, która stwarza warunki gruntownego zbadania aktywności konwersacyjnej dla celów językoznawstwa stosowanego.

2. Mowa ludzka jako podstawowe narzędzie komunikacji

Komunikacja jest procesem niezwykle złożonym i od wielu lat stanowi przedmiot badań psychologii kognitywnej, społecznej, psycholingwistyki i innych dziedzin pokrewnych. Definiowana jest jako „proces wytwarzania, przekształcania i przekazywania informacji pomiędzy jednostkami, grupami i organizacjami społecznymi”⁸, a jej celem jest „wymiana myśli, dzielenie się wiedzą, informacjami i ideami”⁹ lub poprawa współdziałania jednostek. Do aktywności komunikacyjnej zaliczyć należy zatem np. rozmowę (konwersację definiowaną przez *Słownik języka polskiego PWN*, 1993 jako wymianę zdań lub też naukę obcego języka polegającą na ćwiczeniach w rozmowie), wypowiedź pisemną czy wygłoszenie referatu. Zgodnie z przytoczoną definicją informacja może być przesłana nie tylko w postaci komunikatu słownego czy zapisanego zdania, lecz także gestu. Niezwykle ważną rolę w procesie komunikacji odgrywają bowiem sygnały ciała, które zaliczane są do pozawerbalnych środków interakcji. Stanowiły one źródło wielu badań nad kinezyką (por. Ekman, Friesen, Argyle, Leathers, Knapp i inni), które w szczegółowy sposób opisują i analizują rodzaje ruchów przynależących do różnych funkcji komunikacyjnych. Ich analiza nie mieści się w ramach niniejszego artykułu, jednak należy podkreślić, że w procesie komunikacji ustnej wykorzystywane są obydwa aspekty komunikatów: werbalne i niewerbalne¹⁰, w celu tworzenia i modyfikowania obrazów powstałych w umysłach współuczestników procesu. Efektywność komunikacji wzrasta bowiem wraz ze zwiększaniem pokrywających się ze sobą obrazów. Naturę komunikacji interpersonalnej, opartej na działaniu i współpracy mówcy i słuchacza, najwierniej ilustruje gra polegająca na rozwiązywaniu kalambu-

⁸ B. Sobkowiak, *Komunikowanie społeczne*, [w:] *Współczesne systemy komunikowania*, B. Dobek-Ostrowska (red.), Wrocław 1998, s. 11.

⁹ B. Dobek-Ostrowska, *Podstawy komunikowania społecznego*, Wrocław 1999, s. 13.

¹⁰ Dokładne określenie procentowego udziału środków werbalnych i niewerbalnych w procesie komunikacji jest bardzo trudne; według R. Birdwhistella około 30–50% społecznego znaczenia rozmowy lub interakcji jest przekazywane słowami (cyt. za: D.G. Leathers, *Komunikacja niewerbalna*, Warszawa 2007, s. 20).

rów, w której uczestnicy wymagają od siebie wzajemnej pomocy wpływającej na efektywność i skuteczność wykonania zadania¹¹. Ze względu na złożoność zagadnienia, zwłaszcza w odniesieniu do J2, wątek związany z komunikacją pozawerbalną zostanie tu pominięty.

Sama komunikacja werbalna jest procesem niezwykle złożonym, subtelnym i specyficznym ludzkim. Dźwięki wydawane przez zwierzęta najczęściej komunikują stany emocjonalne, tymczasem mowa ludzka jest wyuczona, zawiera strukturę gramatyczną oraz zdania przekazujące złożone znaczenia¹². Badania psychologów wskazują, że osoby dorosłe na porozumiewanie się z innymi ludźmi przeznaczają poza godzinami snu około 70% czasu, z czego 32% zajmuje mówienie, 42–57% słuchanie, 15% pisanie i 10% czytanie¹³. A zatem to właśnie słuchanie i mówienie są umiejętnościami niezbędnymi do sprawnego działania i realizacji życiowych zadań. W przyjętej tu perspektywie rozmowa jest podstawowym sposobem komunikowania się ludzi. Wydaje się, iż jest to zachowanie banalne z punktu widzenia codziennych praktyk. Tymczasem konwersacje są sekwencjami zachowań o złożonej strukturze i wymagają specyficznych umiejętności, które pozwalałyby na właściwe ich wykonanie. Według badań prowadzonych dla języków indoeuropejskich człowiek w trakcie codziennej rozmowy używa średnio od 100 do 200 słów na minutę, a u niektórych osób liczba ta zwiększa się nawet do 300. Obliczenia te wskazują na komunikaty zawierające przeciętnie od 2 do 3 słów na sekundę, czyli około 10–12 fonemów odpowiadających zdaniu prostemu¹⁴. Receptywność fizjologiczna mózgu ludzkiego wynosi tymczasem 400 słów, które jesteśmy w stanie odebrać, usłyszeć i zrozumieć w ciągu jednej minuty. Jeśli więc średnio słyszymy około 125 słów, to dysponujemy wystarczającym czasem pozwalającym na interpretację tekstu słuchanego, a nawet na „błądzenie myślami”¹⁵.

Przy jednoczesnym wykorzystaniu zasobu słownika umysłowego¹⁶, obejmującego u osoby dorosłej i wykształconej przeciętnie 30 tys. wyrazów należących do słownictwa aktywnego (używanego w mowie i/lub piśmie)¹⁷ oraz 60 tys.

¹¹ E.A. Griffin, *Podstawy komunikacji społecznej*, Gdańsk 2003, s. 73.

¹² M. Argyle, *Psychologia stosunków międzyludzkich*, Warszawa 2002, s. 72.

¹³ P.J. Cooper, *Sprawne porozumiewanie się. 114 scenariuszy ćwiczeń z mówienia i słuchania*, Warszawa 2002, s. 6.

¹⁴ M. Fayol (red.), *Des idées aux mots, la production du langage*, „Sciences humaines” 2001/2002, 54, s. 54; L. Ferrand, *Les modèles de la production de la parole*, [w:] *Production du langage*, M. Fayol (red.), Paris 2002, s. 27.

¹⁵ Z. Nęcki, *Komunikacja międzyludzka*, Kraków 1996, s. 162–163.

¹⁶ Podane wartości mogą różnić się od innych publikacji na ten temat i uzależnione są od przyjętych przez badaczy kryteriów.

¹⁷ W.J.M. Levelt, *Speaking: From Intention to Articulation*, Cambridge, MA 1989.

wyrazów słownictwa pasywnego (odnoszącego się do rozumienia)¹⁸, błędy językowe pojawiają się stosunkowo rzadko. Analiza komunikacji werbalnej wskazuje jednocześnie na repetytywność zarówno najczęściej używanych wyrazów, jak i struktur składniowych zdania¹⁹. Podkreślić należy jednakże wagę procesów kognitywnych zachodzących podczas komunikacji, w trakcie której podejmowane są decyzje dotyczące użycia i interpretacji wypowiedzianych oraz usłyszanych słów. Znajomość systemu językowego pozwala nam zaś na łączenie wyrazów tworzących spójną i kreatywną wypowiedź.

Aktywności werbalnej, jak wcześniej podkreśliłem, towarzyszą ze strony słuchaczy sygnały niewerbalne i dźwięki paralingwistyczne, do których zaliczyć należy chrząknięcia, pomruki, krótkie wtrącenia zwane także wypełnierzami. Wysyłane sygnały mają za cel zachęcić lub też zniechęcić mówcę do kontynuacji wypowiedzi, a ich nieobecność mogłaby być interpretowana jako niskie zaangażowanie i brak uwagi ze strony słuchającego. Te tzw. sygnały tła (ang. *back channel signals*) pozwalają zorientować się, na ile prowadzony dyskurs jest przychylnie przyjmowany przez odbiorcę²⁰. Dają równocześnie podstawę do oceny jakości „wkładu konwersacyjnego” mówcy i pełnią funkcję regulującą przebieg rozmowy (por. funkcja fatyczna R. Jakobsona). Ich naturalne występowanie podczas interakcji społecznych wskazuje, że powinny być one jednym ze wskaźników ewaluacji sprawności mówienia w J2, obok wspomnianej wyżej performancji językowej (kompetencji gramatyczno-leksykalnej). Wydaje się, iż o ile znaki te są bardzo naturalne dla J1, a ich występowanie bezpośrednio odzwierciedla spontaniczne emocje i uczucia, o tyle występowanie ich w trakcie rozmowy w J2 może świadczyć o wysokich kompetencjach językowych uczącego się opartych nie tylko na wiedzy nabytej, ale także na świadomości zasad ogólnej organizacji konwersacji. Autorzy egzaminów językowych najczęściej pomijają ten ważny aspekt komunikacyjny lub ewentualnie włączają go do kryteriów oceniania w ramach płynności wypowiedzi i występujących w niej pauz²¹. Należy podkreślić, że jest to wysoce niewystarczające, gdyż sygnały tła oraz wyrażenia konotatywne (fatyczne) odgrywają istotną rolę komunikacyjną w J1, którą warto by uwzględnić zarówno w trakcie egzaminu językowego, jak i w czasie badań naukowych odnoszących się do sprawności mówienia w J2.

¹⁸ L. Ferrand, *La production du langage...*, s. 27; S. Pinker, *L'instinct du langage*, Paris 1999.

¹⁹ M. Fayol, *Des idées aux...*, s. 54.

²⁰ Z. Nęcki, *Komunikacja międzyludzka...*, s. 152.

²¹ Zob. Centralna Komisja Egzaminacyjna, *Informator o egzaminie maturalnym z języka angielskiego od roku szkolnego 2014/2015*, Warszawa 2013.

Przedstawione wyżej dane odnoszą się w dużej mierze do użytkowników natywnych danego języka, tym niemniej, jak to zostało przedstawione, mogą stanowić punkt wyjścia w analizie sprawności mówienia i aktywności konwersacyjnej uczących się J2. Pozwalają także na wyciągnięcie pewnych wniosków dotyczących poziomu biegłości językowej oraz sprawiają, iż z dużo większą tolerancją i zrozumieniem możemy reagować w przypadku drobnych uchybień językowych (potknięć, przejęzyczeń, wahań, powtórzeń) w odniesieniu do sprawności mówienia w J2²².

3. Indywidualne uwarunkowania komunikacji

Podkreślić należy, że uczestnictwo w rozmowie wymaga aktywizacji niemalże wszystkich procesów psychicznych, wrażliwości wymaganej w sytuacjach interpersonalnych oraz sprawnego wykorzystania aparatów emisji i odbioru sygnałów. Zaangażowane są zatem biologiczne, psychologiczne i społeczne mechanizmy kształtowania zachowania ludzkiego²³. Według amerykańskiego antropologa społecznego E. Goffmana²⁴ rozmowa musi spełnić dwa typy kryteriów: komunikacyjny, tj. zapewniający prawidłowy przekaz komunikatu, oraz „rytuału interakcyjnego” odpowiedzialnego za właściwe i uporządkowane interakcje w ujęciu społecznym. Język jest jednocześnie tym z systemów, który pozwala na dynamiczne i elastyczne zmiany w miarę powstających potrzeb wyrażania emocji, uczuć i doświadczeń. U źródeł konwersacji leży „interakcja”, definiowana jako wzajemne oddziaływanie na siebie osób nazywanych współuczestnikami czy też „interaktantami”²⁵. Założenie, iż w konwersacji uczestniczą przynajmniej dwie osoby, powoduje, że za sprawną oraz skuteczną komunikację należałoby obarczyć odpowiedzialnością zarówno nadawcę, jak i odbiorcę komunikatu. Konwersacja, która należy do najbardziej popularnych zachowań społecznych, istnieje bowiem w ramach określonych zasad, wewnątrz których współpraca między nadawcą a odbiorcą odgrywa kluczową rolę. W jej trakcie oczekuje się zatem aktywnego wkładu każdego z uczestników rozmowy tak, by płynna wymiana zdań prowadziła do przekazywania informacji istotnych z punktu widzenia jednostki. Nie ulega jednak wątpliwości, że nie wszyscy

²² Zob. E. Podpora-Polit, *O niektórych problemach związanych z ocenianiem sprawności mówienia*, „Języki Obce w Szkole” 2015, 3, s. 29–32. W tym artykule autorka podnosi tę kwestię w odniesieniu do egzaminów maturalnych na przykładzie języka niemieckiego.

²³ Z. Nęcki, *Komunikacja międzyludzka...*, s. 133.

²⁴ E. Goffman, *Rytuał interakcyjny*, Warszawa 2006, s. 114–118.

²⁵ C. Kerbrat-Orecchioni, *La conversation*, Paris 1996, s. 4.

rozmówcy chętnie uczestniczą w dyskusji albo ze względu na swą osobowość, albo z powodu mało interesującego tematu i braku motywacji do rozmowy. Istnieją również znaczne różnice kulturowe mające zasadniczy wpływ na przebieg rozmowy, dlatego tak trudny wydaje się pomiar aktywności konwersacyjnej zarówno w J1, jak i J2. Należałoby tu bowiem uwzględnić cechy charakterologiczne, zmienność zachowań sytuacyjnych, przedmiot rozmowy i wynikające z niego zainteresowanie, a także krąg kulturowy rozmówcy. Nie można tu też pominąć takich czynników, jak: klasa i funkcja społeczna uczestników komunikacji, relacje interpersonalne, pochodzenie, wykształcenie czy płeć. W badaniach przeprowadzonych za pomocą zaproponowanych mierników aktywności konwersacyjnej byłoby zatem właściwe uwzględnienie przynajmniej wybranych z wymienionych charakterystyk.

Wydaje się również, że tak popularne wśród egzaminatorów porównywanie między sobą kandydatów negatywnie wpływa na rzetelność dokonywanej oceny. Za przykład może tu posłużyć choćby analiza różnic stylu mówienia pomiędzy kobietami a mężczyznami. W licznych publikacjach dowodzi się bowiem, iż kobiety często wypowiadają się płynniej od mężczyzn, rzadziej robią przerwy i popełniają mniej błędów. Budują zdania bardziej złożone i stosują najczęściej standardowy wzorzec wymowy pod względem akcentu. Intonacja ich głosu jest bardziej zróżnicowana, a wypowiedzi koloryzowane i niejednokrotnie wyolbrzymiane poprzez użycie intensyfikatorów. Słownictwo, jakim się posługują, jest więc bardziej rozbudowane. Wyszukane nazwy kolorów, jak lawendowy czy turkusowy, byłyby zatem określeniami używanymi niemalże wyłącznie przez kobiety (lub mężczyzn charakteryzujących się żeńską płcią mózgu). Zakres tematyczny również odróżniałby obie płcie: mężczyźni wolą mówić o pieniądzu, pracy, sporcie i rywalizacji, dokuczając sobie wzajemnie, a kobiety lubią rozmowy o rodzinie, przyjaciółkach, uczuciach, odzieży, zdrowiu i żywności, rozmawiając przy tym, zwłaszcza w swoim gronie, na bardziej intymne tematy. Badania wykazały ponadto, że są one często niezdecydowane, ale jednocześnie wysyłają wiele pozytywnych wzmocnień, dbając o podtrzymanie rozmowy, zadając pytania, współpracując ze sobą i wspierając się wzajemnie. Przypuszcza się, iż powodem tych różnic jest to, że mężczyźni ocenia się po tym, co zrobili, a kobiety po tym, jak wyglądają i jak mówią²⁶. Należałoby stąd wnioskować, iż wyniki uzyskane dzięki zastosowaniu mierników aktywności konwersacyjnej powinny uwzględniać zarysowane wyżej zależności.

²⁶ M. Argyle, *Psychologia stosunków międzyludzkich...*, s. 94–95; R. Lakoff, *Language and Woman's Place*, „Language in Society” 1973, vol. 2, nr 1, s. 49–53.

Współczesne badania prowadzone w duchu genderowym²⁷ starają się zaprzeczyć różnicom między płciowym w odniesieniu do komunikacji. Podkreśla się, że przypisywanie kategoriycznych sądów dotyczących ról płciowych prowadzi do szerzenia stereotypów, a możliwe niewielkie różnice stylu wypowiedzi wynikałyby z uwarunkowań zarówno kulturowych, jak i genetycznych. To właśnie zakorzeniony społeczny podział ról, leżący u podstaw socjalizacji człowieka, oraz presja społeczna, nakazująca pewne zachowania komunikacyjne mogą mieć istotny wpływ na uzyskiwane dane. W ramach prowadzonych badań należałoby zatem skupiać się na analizie osobistych cech komunikacyjnych uczestników dyskusji, które powinny być rozpatrywane indywidualnie. Istotnymi wskaźnikami wydają się tzw. styl komunikacyjny, powiązany z osobowością człowieka, oraz receptywność interpersonalna, tj. wrażliwość na sygnały przekazywane przez innych²⁸. Wymienione tu cechy charakterystyczne dla emisji i recepcji mogą zatem w zasadniczy sposób wpływać na uzyskiwane wyniki. To cel prowadzonych badań powinien jasno wskazywać, jakie dane mają dla nas istotne znaczenie: jednostka sama w sobie i jej indywidualny rozwój sprawności mówienia czy też analiza porównawcza grupy uczestników badania.

4. Ilościowe wskaźniki wkładu konwersacyjnego

Językoznawcy zajmujący się akwizycją języków obcych dążą do wskazania najbardziej obiektywnej miary pozwalającej na zidentyfikowanie stadium rozwoju językowego ucznia, tzw. *interjęzyka*²⁹. Zaproponowaną, powszechnie akceptowaną jednostką służącą ocenie sprawności mówienia jest długość wypowiedzi mierzona w czasie. Pomimo oczywistych niedoskonałości tej techniki pomiaru (np. wspomniane wyżej zależności płciowe, możliwość wielokrotnego powtarzania zbliżonych do siebie treści), które powodują wypaczenie merytoryczne badania, ma ona wciąż istotne znaczenie w badaniach językoznawczych z uwagi na łatwość zastosowania i porównywalność z innymi danymi. Możliwe jest tu również, jak w przypadku wielu badań ilościowych, określenie korelacji czy innych typów zależności między czynnikami (zmiennymi)³⁰.

Inną, porównywalną miarą popularnie używaną w badaniach diachronicznych i synchronicznych jest średnia długość wypowiedzenia (ang. *Mean Utte-*

²⁷ J. S. Hyde, *The Gender Similarities Hypothesis*, „American Psychologist” 2005, vol. 60, nr 6, s. 589–590.

²⁸ Z. Nęcki, *Komunikacja międzyludzka...*, s. 201.

²⁹ Zob. L. Selinker, *Interlanguage*, „International Review of Applied Linguistics” 1972, 10 (3), s. 209–231

³⁰ W. Wilczyńska, A. Michońska-Stadnik, *Metodologia badań w glottodydaktyce. Wprowadzenie*, Kraków 2010, s. 134.

rance Length, MUL) mierzona liczbą słów (lub morfemów, sylab, leksemów)³¹. Intuicyjnie bowiem wyczuwa się, że uczący się o wysokim stopniu zaawansowania językowego będzie tworzył wypowiedzi dłuższe, bogatsze słownikowo, bardziej złożone w porównaniu do początkującego³². Wymiar czasowy został tu zastąpiony ilością wypowiedzianych słów³³, co nie powoduje zwykle istotnych różnic w uzyskiwanych wynikach w porównaniu do wspomnianego wyżej pomiaru czasowego³⁴. Problemem może być natomiast sposób segmentacji wypowiedzi, dzielenia na słowa, ich kwalifikowanie (np. partykuły *tak* i *nie* wzięte pod uwagę przy obliczaniu średniej długości wypowiedzenia w istotny sposób wpływają na uzyskane wyniki³⁵), układanie w zdania, niski poziom strukturalizacji wypowiedzi ustnej, wyrazy urwane, niedopowiedziane, redundancja, tj. obecność wyrazów niskoinformatywnych. Wyniki te nie pokazują także stopnia złożoności wypowiedzi (składniowej i dyskursywnej), pozwalającej na hierarchizację i wyróżnienie stadiów interjęzyka. Czynniki te sprawiają, że badacz dokonujący transkrypcji staje przed wieloma dylematami natury metodologicznej i definicyjnej. C. Blanche-Benveniste³⁶, francuska profesor językoznawstwa, zauważa, że samo pojęcie zdania jest wyjątkowo trudne do zaakceptowania dla tych, którzy przyzwyczaili się do pracy nad słowem mówionym.

J.-M. Dewaele³⁷ na podstawie własnych badań stwierdził, iż właściwszą jednostką do oceny sprawności mówienia w J2 jest długość trzech najdłuższych wypowiedzi. Zaobserwował on, że wypowiedzi bardzo krótkie mogą w istotny sposób wpłynąć na wartość uzyskaną poprzez uśrednienie długości wszystkich wypowiedzi, o czym zostało wspomniane wyżej. Ocena wynikająca zatem z zaproponowanego przez niego pomiaru rzeczywiście może znacząco różnić się od wcześniej sugerowanych mierników.

³¹ Badania tego typu były wielokrotnie prowadzone dla wypowiedzi ustnych i pisemnych, o czym informuje J.M. Dewaele, *Saisir l'insaisissable? Les mesures de longueur d'énoncés en linguistique appliquée*, „IRAL (International Review of Applied Linguistics in language teaching)” 2000, 38, s. 17–33.

³² Wnioski te są analogiczne do wypowiedzi tworzonych przez dzieci w procesie przyswajania J1.

³³ Jak dowodzą badania R. Koizumi, *Speaking performance measures of fluency, accuracy, syntactic complexity, and lexical complexity*, „JABAET (Japan-Britain Association for English Teaching) Journal” 2005, 9, s. 5–33, dłuższe wypowiedzi sformułowane przy użyciu większej liczby różnych słów (złożoność składniowa i leksykalna) są charakterystyczne dla osób odznaczających się wyższą biegłością językową. Płynność i dokładność wydają się zaś bardziej powiązane z innymi czynnikami, takimi jak uwaga czy typ zadania.

³⁴ Por. badania nad wypowiedzią ustną A. Wiater, *Stimuler la parole...*

³⁵ Zob. P. Lightbown, *French L2 learners: What they're talking about?*, „Language Learning” 1977, 27, 2, s. 371–381.

³⁶ C. Blanche-Benveniste, C. Jeanjean, *Le français parlé: transcription et édition*, Paris 1986, s. 21.

³⁷ J.-M. Dewaele, *Saisir l'insaisissable?...*, s. 27–30.

Na gruncie polskim Z. Nęcki³⁸ proponuje trzy empiryczne, operacyjne wskaźniki ilościowe wkładu konwersacyjnego jednostki, jakimi są:

1. liczba wypowiedzianych słów,
2. liczba tematów zaproponowanych do omówienia przez daną osobę,
3. liczba tur i średnia długość tury.

Tabela 1. Ilościowe wskaźniki wkładu konwersacyjnego (Z. Nęcki, *Komunikacja międzyludzka...*, s. 202)

	liczba wypowiedzianych słów	liczba tur	średnia długość tury
Jan Kowalski			
Maria Nowak			
Anna Borek			

W świetle przedstawionych mierników zaproponowane przez Z. Nęckiego wskaźniki odnoszące się do tur wypowiedzi wymagają prowadzenia badań w ramach konwersacji, dialogu, wymiany zdań co najmniej dwóch uczestników dyskusji, co ogranicza ich zastosowanie. Pozostałe wymienione wskaźniki wydają się bardziej uniwersalne i mogą być wykorzystywane w różnych kontekstach badawczych. Ponadto, czas wypowiedzi i liczba wypowiedzianych słów znajdują optymalne uzasadnienie operacyjne, gdyż pierwszy z nich może zawierać w sobie inne sygnały wskazujące na zaawansowanie językowe rozmówcy, takie jak sygnały tła czy też komunikaty niewerbalne wydłużające wypowiedź. Drugi wskaźnik zaś uśrednia długość wypowiedzi opartych na twardych danych liczbowych. Idealne oczywiście wydaje się zastosowanie kilku mierników pozwalających na triangulację danych otrzymanych podczas badań empirycznych.

5. Jakościowe wskaźniki wkładu konwersacyjnego

W badaniach nad komunikacją, oprócz ilościowych wskaźników wkładu konwersacyjnego, pojawia się również zmienna jakościowa dotycząca liczby tematów zaproponowanych (wzbogacenie ilościowe) i przyjętych przez uczestników dyskusji, a więc merytorycznie ważnych. Tematy wprowadzane w trakcie

³⁸ Z. Nęcki, *Komunikacja międzyludzka...*, s. 202.

rozmowy są przede wszystkim próbą rozwinięcia dyskusji, zachęcenia do dzielenia się doświadczeniami i emocjami. Ciekawy i trafnie dobrany przedmiot rozmowy pobudza, inspiruje i stymuluje wymianę poglądów. Tematy nieinteresujące i nudne powodują odrzucenie ich przez uczestników rozmowy. Przyjmuje się zatem, że wskaźnikiem liczbowym „siły przebicia” jest proporcja między liczbą tematów zaproponowanych a liczbą tematów podjętych. Należy jednocześnie uznać, iż minimalnym wymogiem jest kontynuowanie tematu przez co najmniej jednego współrozmówcę, a w koncepcjach bardziej restrykcyjnych brane pod uwagę są treści przyjęte i podejmowane w dwóch następujących po sobie wypowiedziach. Niemniej, istotnym czynnikiem jest również sposób zasugerowania tematu oraz znaczenie osoby proponującej, zgodnie z często występującą niepisana regułą mówiącą, że osoby mniej ważne powinny podjąć wątek rozpoczęty przez ważniejszego członka dyskusji. Z. Nęcki³⁹ proponuje następujący wzór matematyczny, który odpowiadałby wskaźnikowi jakościowemu aktywności konwersacyjnej:

$$\text{Wskaźnik tematyczny} = \frac{\text{liczba tematów proponowanych}}{\text{liczba tematów podjętych}} \times 100\%$$

Oczywiste jest to, że im wyższy jest wynik wskaźnika tematycznego mówcy, tym większy będzie jego wkład i tym silniejsza kontrola nad przebiegiem rozmowy. Czynniki te wskazywałyby również na role pełnione przez poszczególnych uczestników dyskusji, ich funkcję w grupie oraz stopień aprobaty proponowanych tematów przez pozostałych współrozmówców. Badania jakościowe są zatem obarczone wieloma zmiennymi, które sprawiają, że podczas interpretacji wyników potrzebna jest wysoka ostrożność metodologiczna oraz teoretyczne rozeznanie danej problematyki.

G. Miller (1951)⁴⁰ zbadał w wybranych tekstach pisanych styl ekspresji językowej z punktu widzenia jego dynamiki. Zaproponowanym wskaźnikiem jest różnica między liczbą czasowników i przymiotników zgodnie z poniższym wzorem:

$$\text{Wskaźnik dynamiki wypowiedzi} = \frac{\text{liczba czasowników}}{\text{liczba przymiotników}} \times 100\%$$

Im wyższy wskaźnik dynamiki wypowiedzi, tym bardziej dynamiczny styl prezentacji. Dla sztuk teatralnych wyniósł on: 9 czasowników na 1 przymiotnik, w orzeczeniach sądu proporcja ta wyniosła 5 do 1, a w pracach naukowych 1 czasownik odpowiadał 1 przymiotnikowi. Zauważył więc, iż teksty naukowe

³⁹ Z. Nęcki, *Komunikacja międzyludzka...*, s. 204–206.

⁴⁰ Cyt. za: Z. Nęcki, *Komunikacja międzyludzka...*, s. 206.

są rzeczowe oraz mało dynamiczne z punktu widzenia akcji czy też żywości wypowiedzi. Niewątpliwie teksty pisane różnią się zasadniczo od wypowiedzi ustnej, tym niemniej rezultaty powyższych badań mogłyby, do pewnego stopnia, znaleźć swoje zastosowanie w przypadku analizy dynamiki stylu mówienia. Uwzględniając te wyniki, powinniśmy jednak pamiętać o nieobecności w tekście pisany intonacji oraz aktów niewerbalnych, towarzyszących komunikacji ustnej. Należy także zauważyć, że konwencjonalizacja środków przekazu wynika ze stopnia znajomości współmówców: im słabiej się znamy, tym mniej dynamiczny, bardziej formalny i suchy jest sposób mówienia. Według Z. Nęckiego⁴¹ związane jest to z poczuciem bezpieczeństwa i swobody w kontaktach z dobrymi znajomymi oraz z poczuciem skrępowania i niepewności w kontaktach z nieznanymi. Można by polemizować z tym poglądem, gdyż wydaje się, że nie każdy kontakt z osobą nieznaną przyczynia się do konwencjonalizacji formy wypowiedzi. Niezmiernie ważną rolę odgrywają tu emocje czy też uczucia, jakimi darzymy rozmówcę. Wspomniane tu wymiary ekspresji słownej odgrywają niezwykle istotną rolę w procesie komunikacji, mając niezaprzeczalny wpływ na dynamikę wypowiedzi.

6. Podsumowanie

Komunikacja towarzyszy nam nieustannie i polega na aktywnej współpracy mówcy i słuchacza. Ludzie przez ten proces inicjują, podtrzymują, niejednokrotnie zmieniają stosunki interpersonalne oraz definiują swoją sytuację społeczną, rolę i pełnione przez siebie zadania. Uczestniczą oni zatem w procesie tworzenia własnej tożsamości, która pełni istotną funkcję w kształtowaniu osobistej kompetencji komunikacyjnej zarówno w J1, jak i J2. Przedstawione wyżej instrumenty służące pomiarowi wypowiedzi ustnej oraz aktywności konwersacyjnej stawiają sobie za cel ewaluację sprawności mówienia w J2. Jednakże, aby uzyskać pełny obraz owej kompetencji, badacz powinien dążyć do poznania cech charakteru badanych, ich osobowości i zainteresowań, innymi słowy: uwzględnić styl komunikacyjny wypowiadających się. Dopiero taki holistyczny ogląd pozwala na rzetelną ocenę ich kompetencji, którą należałoby rozumieć w kontekście znaczenia jednostki, jej potencjału i autonomii w procesie uczenia się. Nie należy przy tym zapominać, iż uniwersum działań językowych jest na tyle złożone, wieloskładnikowe i obszerne, że jego ocena, mimo zastosowania wielu możliwych mierników, nigdy nie będzie satysfakcjonująca. Zważywszy

⁴¹ Ibidem.

więc na różne funkcje oceny, poszczególne techniki oraz mierniki badawcze należy dobrać w sposób właściwy i adekwatny do założonych celów i stawianych pytań.

Jeśli mowa jest srebrem, a milczenie złotem, to z pewnością zadaniem nauczyciela, jest przekonanie uczniów o tym, że na lekcjach języka obcego jest inaczej. Przedstawione mierniki analizowane przez przyzmat J2 pozwolą z pewnością nie tylko poznać to, na jakim poziomie uczący się posługują się danym językiem, lecz także sprawią, że zauważymy ich uwarunkowania charakterologiczne i osobowościowe, usposobienie oraz zainteresowania. Czynniki te w istotny sposób wpływają na uzyskiwane wyniki badań w zakresie sprawności mówienia, dlatego niezwykle ostrożnie należy podchodzić do ich interpretacji.

Bibliografia

- Argyle M., *Psychologia stosunków międzyludzkich*, Warszawa 2002.
- Blanche-Benveniste C., Jeanjean C., *Le français parlé: transcription et édition*, Paris 1986.
- Centralna Komisja Egzaminacyjna, *Informator o egzaminie maturalnym z języka angielskiego od roku szkolnego 2014/2015*, Warszawa 2013, [online], https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2015/Informatory/2015/Jezyk-angielski_informator_od_2015.pdf, [dostęp: 16.06.2019].
- Cooper P.J., *Sprawne porozumiewanie się. 114 scenariuszy ćwiczeń z mówienia i słuchania*, Warszawa 2002.
- Dewaele J.-M., *Saisir l'insaisissable? Les mesures de longueur d'énoncés en linguistique appliquée*, „IRAL (International Review of Applied Linguistics in language teaching)” 2000, 38, s. 17–33, [online], <http://yorkspace.library.yorku.ca/xmlui/bitstream/handle/10315/1446/CRLC00417.pdf>, [dostęp: 15.03.2019].
- Dobek-Ostrowska B., *Podstawy komunikowania społecznego*, Wrocław 1999.
- Dörnyei Z., *Research Methods in Applied Linguistics*, Oxford 2007.
- Europejski system opisu kształcenia językowego* (tł. W. Martyniuk), Warszawa 2003.
- Fayol M. (dir.), *Des idées aux mots, la production du langage*, „Sciences humaines” 2001/2002, 54, s. 54–58.
- Ferrand L., *La production du langage: une vue d'ensemble la parole*, [w:] *Production du langage*, M. Fayol (dir.), Paris 2002, s. 27–44.
- Gaszyńska-Magiera M., Seretny A., *Przewodnik dla autorów zadań do testów językowych*, Kraków 2004.
- Goffman E., *Rytuał interakcyjny*, Warszawa 2006.
- Griffin E.A., *Podstawy komunikacji społecznej*, Gdańsk 2003.
- Hyde J.S., *The Gender Similarities Hypothesis*, „American Psychologist” September 2005, vol. 60, nr 6, s. 581–592, [online], <https://www.apa.org/pubs/journals/releases/amp-606581.pdf>, [dostęp: 05.03.2019].

- Iwashita N., Brown A., McNamara T., O'Hagan S., *Assessed Levels of Second Language Speaking Proficiency: How Distinct?*, „Applied Linguistics” 2008, vol. 29, nr 1, s. 24–49.
- Kerbrat-Orecchioni C., *La conversation*, Paris 1996.
- Koizumi R., *Speaking performance measures of fluency, accuracy, syntactic complexity, and lexical complexity*, „JABAET (Japan-Britain Association for English Teaching) Journal” 2005, 9, s. 5–33, [online], https://www.academia.edu/12235553/Speaking_performance_measures_of_fluency_accuracy_syntactic_complexity_and_lexical_complexity, [dostęp: 05.07.2019].
- Lakoff R., *Language and Woman's Place*, „Language in Society” April 1973, vol. 2, nr 1, s. 45–80, [online], http://web.stanford.edu/class/linguist156/Lakoff_1973.pdf, [dostęp: 11.03.2019].
- Leathers D.G., *Komunikacja niewerbalna*, Warszawa 2007.
- Levelt W.J.M., *Speaking: From Intention to Articulation*, Cambridge, MA 1989.
- Lightbown P., *French L2 learners: What they're talking about?*, „Language Learning” 1977, 27, 2, s. 371–381.
- Nęcki Z., *Komunikacja międzyludzka*, Kraków 1996.
- Pinker S., *L'instinct du langage*, Paris 1999.
- Podpora-Polit E., *O niektórych problemach związanych z ocenianiem sprawności mówienia*, „Języki Obce w Szkole” 2015, 3, s. 29–32.
- Selinker L., *Interlanguage*, „International Review of Applied Linguistics” 1972, 10 (3), s. 209–231.
- Słownik języka polskiego*, M. Szymczak (red.), wyd. VIII, Warszawa 1993.
- Sobkowiak B., *Komunikowanie społeczne*, [w:] *Współczesne systemy komunikowania*, B. Dobek-Ostrowska (red.), Wrocław 1998, s. 10–21.
- Wiater A., *Stimuler la parole à travers la peinture. L'entraînement à la créativité dans la perspective du développement de l'expression orale en langue étrangère*, Wrocław 2016.
- Wilczyńska W., Michońska-Stadnik A., *Metodologia badań w glottodydaktyce. Wprowadzenie*, Kraków 2010.